

О. Гордієнко,
аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ПРАВА В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

З прийняттям Основного Закону України на конституційному рівні було закріплено статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції. У ході проведення судової реформи повноваження Верховного Суду України піддавалися корегуванню, зміні, наповненню новим змістом. Водночас його роль у судовій системі залишалася фундаментальною, а рішення та правові позиції – визначальними для розвитку судочинства в країні. Глибинне реформування судової системи є однією з важливих складових європейської інтеграції України, а процес реформування потребує системності й послідовності в забезпеченні його реалізації.

Пріоритетом реформування судової системи України є утвердження європейської моделі судочинства, адже забезпечення принципу верховенства права є одним з основних постулатів у будь-якій демократичній державі. При цьому конкретизація ролі та повноважень Верховного Суду України є важливим кроком у цій сфері.

Конкретизація права під час інтерпретаційної діяльності Верховного Суду України розглядалася в працях таких вчених: В.П. Пилипенко, С.В. Ківалов, А.В. Кузнецов, В.Л. Крупельницький, В.Т. Маляренко, Р.В. Бараннік та інших.

Мета статті – дослідити конкретизацію права під час інтерпретаційної діяльності Верховного суду України; проаналізувати проблеми, що виникають за відсутності конкретизації права в діяльності Верховного Суду України та сформулювати рекомендації щодо подо-

лання таких проблем для забезпечення єдності судової практики України.

Інтерпретаційна конкретизація – це така конкретизація, яка пов'язана з роз'ясненням вже наявної норми й полягає в поясненні й уточненні її сенсу, деталізації змісту чітко в межах самого припису. Очевидно, що в такому випадку мова йде про тлумачення в процесі правозастосування, де існує зв'язок між конкретизацією під час правозастосування й тлумаченні права; конкретизація в правозастосовчій діяльності здійснюється у формі тлумачення.

Керівні роз'яснення, що приймаються Пленумом Верховного Суду України, вміщують інтерпретаційну конкретизацію норм права, орієнтують судову практику на правильне застосування чинного законодавства. Під інтерпретаційною конкретизацією права розуміється, по-перше, усвідомлення певним суб'єктом змісту, по-друге, роз'яснення, тобто доведення до розуміння усвідомленого «іншими суб'єктами».

Інтерпретаційна конкретизація права, що здійснюється Пленумом Верховного Суду України, адресована не тільки судовим органам. Власники підприємств, установ, організацій та уповноважені ними органи, професійні спілки, робітники й службовці під час вирішення спірних питань, що постають із трудових відносин, також змушені звертатись до цих роз'яснень, щоб усвідомити, як з точки зору Верховного Суду України буде розцінено їхні дії судом, що розглядає конкретну справу [1, с. 208].

У країнах континентальної системи права (у Франції, Італії, Німеччи-

ні, Литві, Латвії, Угорщині, Словенії та Польщі) найвищий судовий орган держави здійснює насамперед функцію забезпечення єдності судової практики шляхом конкретизації права.

Європейський суд із прав людини зробив висновок про те, що розбіжності в судовій практиці є невід'ємним наслідком будь-якої судової системи; разом із тим роль найвищої судової інстанції полягає в тому, щоб вирішувати такі суперечності [2, с. 135]. Це відзначила і Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) у Висновку щодо Закону України «Про судоустрій і статус судів», ухваленому 18 жовтня 2010 року. Зокрема, у пункті 31 цього Висновку підкреслюється, що ідея верховного суду полягає в тому, що такий суд надає прецедентне тлумачення закону й таким чином конкретизує його, та забезпечує однакове тлумачення закону всіма судами.

Вже майже два роки ми є свідками грандіозного експерименту над судовою системою України. Передусім це стосується найвишого судового органу – Верховного Суду України, який за всіма ознаками мав би виконувати свою основну функцію – забезпечення єдності судової практики судів всіх юрисдикцій. Проте, на жаль, Верховний Суд України дотепер залишається позбавленим необхідного обсягу повноважень, які б давали йому можливість дієво впливати на становлення ефективного судочинства в Україні.

Натомість практика засвідчила, що лише в процесуальний спосіб – шляхом ухвалення Верховним Судом України рішень, які містять правові висновки, що мають обов'язковий характер, конкретизувати й забезпечити однакове й правильне застосування судами законодавства неможливо. А вже кількість судових рішень, ухвалених Верховним Судом України, на сьогодні складає лише 0,01% від кількості судових рішень, ухвалених судами першої інстанції.

З огляду на це існує нагальна потреба у вдосконаленні повноважень

Верховного Суду України, які б відповідали його статусу та давали можливість забезпечувати єдність судової практики, гарантувати стабільність правопорядку, об'єктивність та прогнозованість правосуддя.

Так, на думку В.П. Пилипенка та С.В. Ківалова, у Законі України «Про судоустрій і статус судів» має бути закріплено статус Верховного Суду України як найвишого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, який у визначені законом порядок та спосіб забезпечує однакове застосування норм законодавства України всіма судами загальної юрисдикції, а також здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України та законами України [3, с. 4].

З огляду на це з метою забезпечення однакового застосування норм законодавства та його конкретизації Верховний Суд України повинен мати додаткові повноваження.

Розгляд справи про надання висновку щодо правильного застосування судами загальної юрисдикції норм законодавства України є запобіганням виникненню судових помилок. Судам слід надати можливість звернутися за відповідним висновком до Верховного Суду України, якщо під час розгляду справи виявлено невизначеність у застосуванні норм права. Надання висновку Верховним Судом України в таких справах сприятиме ефективному вирішенню питання щодо застосування відповідних норм законодавства України ще на рівні судів нижчих інстанцій, не чекаючи, коли справа надійде до Верховного Суду України.

Змінами, внесеними до процесуальних кодексів України Законом України від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус судів», закладено прогресивні положення, які встановлюють принципово новий підхід щодо обов'язковості судових рішень Верховного Суду України. На сьогодні рішення Верховного Суду України, прийняте за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з моти-

вів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права в подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначені норми права, для всіх судів України.

Водночас у процесуальному законодавстві не конкретизовані підстави для оскарження судових рішень у разі їх невідповідності правовому висновку Верховного Суду України, викладеному в його рішенні. Таким чином, обов'язковість правових висновків Верховного Суду України значною мірою має декларативний характер, оскільки не забезпечена механізмами їх дотримання.

У зв'язку із цим доцільним є запровадження можливості оскарження рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій у разі їх невідповідності висновку, викладеному в постанові (ухвалі) Верховного Суду України, а також можливості перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами з підстави його невідповідності висновку, викладеному в постанові (ухвалі) Верховного Суду України, яка прийнята після набрання законної сили відповідним судовим рішенням.

Змінами, внесеними до процесуальних кодексів Законом України від 20 жовтня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України», передбачено право Верховного Суду України ухвалити нове судове рішення. Водночас у зв'язку з відсутністю повноваження скасовувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій Верховний Суд України фактично позбавлений можливості ухвалити нове судове рішення, оскільки при цьому залишається в силі також помилкові судові рішення.

Таким чином, на сьогодні Верховний Суд України змушений формально направляти справу на новий судовий розгляд до суду касаційної інстанції, що перетворює його на «проміжну лан-

ку» судової системи та призводить до збільшення строків розгляду справ. Це суперечить завданням Верховного Суду України, якими є захист прав, свобод та інтересів осіб шляхом розгляду й вирішення справ, що передбачає прийняття рішень по суті спору. Тому було б набагато доречніше в подібних випадках надати можливість Верховному Суду України видати в подібних ситуаціях відповідні (постанови) чи ухвали, які б вирішували цю проблему.

З огляду на обов'язковість рішень Верховний Суд України повинен мати право ухвалювати нові судові рішення в разі відсутності потреби в з'ясуванні фактичних обставин справи, оцінці чи переоцінці доказів у справі. При цьому в процесуальному законодавстві України водночас потрібно конкретизувати повноваження Верховного Суду України скасовувати судові рішення судів нижчих інстанцій, залишати в силі помилково скасовані судові рішення зазначених судів, закривати провадження в справі, а також направляти справу на новий судовий розгляд до суду першої та апеляційної інстанцій. Правові висновки Верховного Суду України, які мають обов'язковий характер, повинні міститися в остаточних судових рішеннях у справі, конкретизувати таким чином застосування тієї чи іншої норми.

Роз'яснення положень законодавства, які раніше надавалися Верховним Судом України в постановках Пленуму, значно конкретизували право та підвищували ефективність здійснення правосуддя судами нижчого рівня, створювали підґрунтя для подальшого формування стабільної судової практики.

Постанови Пленуму Верховного Суду України в умовах, коли законодавство неконкретизоване, містить прогалини чи суперечливі положення, часто є єдиним орієнтиром не лише для судів, а й для всіх учасників правовідносин, які мають діяти за визначеними, передбачуваними нормами, у тому числі й тими, які потребують конкретизації [4, с. 261].

під сумнів правомірність дій суддів вищого спеціалізованого суду під час перевірки відповідності заяви скаржника вимогам процесуального закону та обґрунтованість допуску справи до провадження Верховного Суду України. Цьому питанню навіть було присвячено статтю, що вийшла в друк під назвою «Аналіз підстав відмови Верховним Судом України в задоволенні заяв про перегляд судових рішень господарських судів після допуску Вищим господарським судом України справ до провадження» [6, с. 58]. У цьому документі, серед іншого, зазначено, що відсутність доктринального тлумачення норми права, закріпленої в диспозиції пункті 1 частини 1 статті 116 Господарського процесуального кодексу України, і вказівки на її особливості в постанові пленуму ВГСУ № 2 сприяють неналежному розумінню суддями Вищого господарського суду України відповідних вимог господарського процесуального кодексу, що, зрештою, призводить до винесення Верховним Судом України низки постанов про відмову в задоволенні заяв із посиланням саме на відсутність підстав для перегляду Верховним Судом України постанов касаційного суду.

Процесуальний закон (наприклад, ст. 116 Господарського процесуального кодексу України) критерієм для перегляду справи Верховним Судом України визначає подібність правовідносин, щодо яких постановлені різні судові рішення судами касаційної інстанції [7, с. 4]. Було б доцільно, щоб Верховний Суд України виробив чіткі критерії «подібності правовідносин» та «відмінності чи тотожності обставин справи», їх співвідношення, застосовуючи їх під час розгляду конкретних справ, детально обґрунтовував свої висновки в рішеннях. Лише тоді постанови про відмову в задоволенні заяви будуть вважатися мотивованими, як того вимагає процесуальний закон (частина 2 статті 116 Господарський процесуальний кодекс України).

Слід позитивно оцінити кроки, спрямовані на досягнення мети публічності

та доступності рішень Верховного Суду України. Оперативне розміщення всіх судових рішень на офіційному сайті Верховного Суду України сприяє можливості знайомства всього юридичного загалу з новинками в судових спорах за різними категоріями справ, що фактично є конкретизацією щодо того, як діє норма права.

Усі розуміють преюдиційність рішень Верховного Суду України і їх значення для формування судової практики. Саме тому, мабуть, законодавець встановив у статті 122 Господарського процесуального кодексу України (та в інших процесуальних кодексах) необхідність залучення під час підготовки справи до розгляду висновків фахівців науково-консультативної ради при Верховному Суду України щодо правильності застосування норм матеріального права. При цьому ця вимога закону виписана так, що отримання висновків фахівців – це не право, а обов'язок судді-доповідача Верховного Суду України [8, с. 17]. Проте зовсім не конкретизовано, яким чином позиція наукових фахівців щодо доктринального тлумачення спірної норми права враховується Верховним Судом України в його рішеннях? Важко відповісти на це питання, але існують випадки, коли точка зору експертів кардинально відрізняється від висновків Верховного Суду України, викладених у його рішеннях. А в деяких випадках справи передаються до розгляду, навіть не дочекавшись висновків фахівців.

Зрозуміло, остаточне рішення залишається за суддями Верховного Суду України, але було б цікаво, якщо його рішення були більш конкретизовані та містили б у мотивувальній частині позицію науково-експертних висновків і підстави, за якими Верховний Суд України погоджується чи відхиляє викладені в таких висновках аргументи [9, с. 475]. Якість судового рішення Верховного Суду України від цього тільки б виграла. У цій ситуації, мабуть, було б доцільним закріпити таке правило на рівні процесуального закону.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що, безумовно, існує дуже багато неконкретизованих моментів. Як у самій інтерпретаційній діяльності Верховного Суду України, що виражається часто в не надто зрозумілих постановках чи рішеннях щодо конкретної справи, так і відсутності на сьогодні повноваження у Верховного Суду України давати керівні роз'яснення щодо конкретизації під час застосування законодавства України. Також існує проблема, коли суди нижчої інстанції чи сторони в справі через відсутність чіткої конкретизації не можуть зрозуміти суть права, тому відбувається різне чи навіть неправильне застосування однієї й тієї ж норми права. Саме тому можна говорити, що сьогодні існує проблема щодо правильної конкретизації права, яку, напевно, можна вирішити за допомогою збільшення конкретизуючих повноважень Верховному Суду України.

Ключові слова: конкретизація права, інтерпретаційна діяльність, Верховний Суд України, інтерпретаційна конкретизація, тлумачення права, застосування права.

Стаття присвячена вивченню конкретизації права. Основна увага спрямована на конкретизацію права в інтерпретаційній діяльності Верховного Суду України. Наведені приклади відсутності конкретизації під час інтерпретаційної діяльності Верховного Суду України. Розроблені рекомендації з надання конкретизуючих повноважень Верховному Суду України для забезпечення єдності судової практики.

Стаття посвячена изучению конкретизации права. Основное внимание направлено на конкретизацию права в интерпретационной деятельности Верховного Суда Украины. Приведены примеры отсутствия конкретизации при интерпретационной деятельности Верховного Суда Украины. Разработаны рекомендации по предоставлению конкретизирующих полномочий Верхов-

ному Суду Украины для обеспечения единства судебной практики.

This article is devoted to the study of detail right. The main attention is focused on the concretization of the right interpretation of the Supreme Court of Ukraine. The examples of the lack of concretization in the interpretation of the Supreme Court of Ukraine. Recommendations for the provision concretizing the powers of the Supreme Court of Ukraine to ensure uniform court practice.

Література

1. Бараннік Р.В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : [навчальний посібник] / Р.В. Бараннік. – К. : Дакор, КНТ, 2008. – 258 с.
2. Рішення Європейського суду з прав людини / Харківська правозахисна група ; худож.-оформлювач. Б.Захаров. – Х. : Права людини, 2006. – Вип. 2. – 288 с.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо повноважень Верховного Суду України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48555.
4. Гель А.П., Судові та правоохоронні органи України : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А.П. Гель, Г.С. Семаков, С.П. Кондракова. – К. : МАУП, 2004. – 272 с.
5. Малярєнко В.Т. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України / В.Т. Малярєнко. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 312 с.
6. Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1(137). – 125 с.
7. Кузнецов А.В. Рішення Верховного Суду України очима практикуючого юриста / А.В. Кузнецов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uba.ua/documents/doc/andriy_kuznetsov.pdf.
8. Крупельницький В.Л. Повноваження Верховного Суду України у системі судів загальної юрисдикції: проблемний огляд / В.Л. Крупельницький. – О. : Митна справа, 2013. – 241 с.
9. Германцев А.В. Конкретизация цели и задач гражданского судопроизводства Украины / А.В. Германцев // Материали Международного симпозиума. – Нижний Новгород : Нижегородская академия МВД России, 2008. – 1134 с.